

Çağdaş Çince'de Ek Kavramı

DR. ÖĞR. ÜYESİ SEMİNE İMGE AZERTÜRK*

Öz

Çince morfolojik değişikliklerden yoksun bir dil olarak bilinmektedir. Ancak Çince'de, kendine özgü morfolojik değişikliklerin görüldüğünü söyleyebiliriz. Son dönemlerde teknolojinin, bilimin, sosyal hayatın sürekli gelişip zenginleşmesi ve bunlara bağlı olarak çok sayıda yeni sözcük ve terimin oluşması, yabancı dillerden Çinceye yapılan çevirilerin de etkisiyle Çince'de, sözcük türetme de önemli değişikliklere uğramıştır. Bütün bunların sonucu olarak birçok ek ve ekleşme eğilimi gösteren biçimbirimin ortaya çıktığı görülmektedir. Çince'de sık başvurulan yöntem olamayan ekle sözcük türetme yöntemi, artık aktif hale gelmiş ve dil araştırmalarının önemli bir konusu olmuştur. Çince'de köklerin ekleşme eğilimi ve eklerin özelliklerini araştırmayı amaçlayan bu çalışmada Tang Zhixiang'ın ekleri anlamsal açıdan dilbilgiselleşme derecesine göre üçe ayırdığı görüş benimsenmiştir. Bu görüş temel alınarak asıl ek, yarı ek ve ekleşme özelliği taşıyan bazı biçimbirimlerin anlamsal içeriklerinin ne olduğu ve hangi işlevlere sahip oldukları incelenmiştir. Bu bağlamda, sık karşılaşılan bazı ekler, yarı ekler ve ekleşme eğilimi gösteren biçimbirimler anlamsal açıdan ve dilbilgiselleşme durumları bakımından kaynak tarama yönteminden yararlanılarak eşzamanlı olarak araştırılmıştır.

Anahtar sözcükler: Çince, Çağdaş Çince, ekleşme, ek, ek kavramı

THE CONCEPT OF AFFIX IN MODERN CHINESE

Abstract

Chinese is known as a language without morphological alterations. However the Chinese language does have it's own distinctive morphological alterations. Recently with the constant improvement of technology, science and social life, many new words and terms have been formed. Having the impact of translations from foreign languages, lexicalizing has also been through significant alterations. As a result of all this, many indicative affixes and affixation tendency morphemes are formed. The lexicalizing method with affixes is not a frequently used method in Chinese, however has become active and also been a significant subject in language research. This article aims to research affixation tendencies in roots and affix characteristics of the Chinese language. Tang Zhixiang divides the meaning of affixes into three aspects according to it's grammaticalisation. This view is being used as a basis for analysing the meanings and functions of some morphemes that carry affix, quasi-affix and affixation characteristics. This research uses literature review and the synchronic analysis method to assess the meanings and grammaticalisation of some affixes, quasi-affixes and morphemes that have affixation tendencies.

Keywords: Chinese, Modern Chinese, affixation, affix, concept of affix

*Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Çin Dili ve Edebiyatı AD, azerturk@erciyes.edu.tr, orcid: 0000-0002-3954-2400
Gönderim tarihi: 06.01.2023 Kabul tarihi: 13.02.2023

GİRİŞ

Cince, Çin Tibet dil ailesine ait yalınlayan bir dildir. “Yalınlayan dillerin en önemli özelliği çekimin olmayışıdır. Sözcükler ek almadan, büküme uğramadan, değişmeden kalmakta, cümle içindeki yerleriyle ve başka sözcüklerle yan yana gelmeleriyle çeşitli anlamlar ve görevler yüklenmektedirler” (Aksan, 2000, s. 104). Sözcük yapımının temel yöntemi, sözdizimsel sözcük yapımı yani belirli dilbilgisi ilişkilerine göre köklerin birleşmesi yoluyla, birleşik sözcük türetmeye dayanmaktadır. Bu, Çincenin üretkenlik açısından birinci sırada yer alan ve en çok başvurduğu yöntemdir. Ek ile sözcük türetme birleşik sözcük türetme yöntemi kadar baskın olmasa da artık sık başvurulan yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Çince, Batı dillerindeki gibi alfabe sistemi yoktur. Çince, Çince karakterlerle yazılan, yeni terim ve kavramlar türetme gücüne sahip tek *resimsel yazı* olma özelliğini 21. yüzyılda da korumaktadır. Çin dilinin önemli özelliklerinden biri de ses tonlarıdır. Okunuşu aynı fakat imleri¹ ve ses tonları farklı birçok sözcük vardır. “Ses tonlarının anlam ayırıcı görevi bulunmaktadır. Çince ses tonunun yükseliş ve düşüşü sözcüklerin anlamlarını, niteliklerini hatta dilbilgisel fonksiyonlarını ayırt edebilir” (Azertürk, 2016, s. 160). Ör: 1. tondaki wū (烏) karga, 2. tondaki wú (无) hiç, değil, yok, 3. tondaki wǔ (五) beş [rakamı], 4. tondaki wù (雾) sis anlamındadır.

Çince yabancı dillerle olan etkileşiminde, yabancı sözcüklerin biçimbilim yönünden birçok yararlı işlevlerini fark etmiş, bu işlevleri kendi dil yapısına uygun düzenleyerek de çeşitli ekler oluşturmuştur. Ünlü Çinli dilbilimci Ding Shengshu ve arkadaşlarının, 1961 yılında yayımlanmış olduğu *Çağdaş Çincenin Dilbilgisi Üzerine Konuşmalar* kitabında, “son yıllarda yabancı dillerden yapılan çevirilerle ortaya çıkan [xìng] 性 ve [huà] 化 yeni son eklerdir.” açıklamasında bulunmuşlardır. Modern Çin dilbiliminin kurucu olan Wang Li 1957 yılında yazdığı “Çincenin Tarihi” adlı kitabında 4 Mayıs Hareketinden sonra, Batı dillerinin etkisiyle Çağdaş Çince isim yapan bazı yeni son ekler gelişmiştir. Gerçekten yeni gelişmekte olan son ekler [pǐn] 品, [xìng] 性, [dù] 度”dır (akt. Yan, 2021, s. 153).

Dışa açılım reformu ile birlikte Çincenin farklı diller arasındaki alışverişi hızlı bir şekilde artmış ve bununla birlikte yabancı dillerden gelen sözcükler, Çağdaş Çincenin yeni sözcüklerini oluşturan bir konu haline dönüşmüştür. Çince, yabancı sözcükleri özümserken, sözcüğün tamamını ya da yalnızca onu oluşturan öğeleri alıp kullanabilir. Çağdaş Çinceye ortaya çıkan yarı eklerin bazıları bu şekilde üretilmiştir (Chen, 2008, s.35).

Bu ifadelerle Çinli dilbilimciler Batı dillerinin Çinceye ve ek oluşumlarına olan etkisine dikkat çekmişlerdir.

Çince yalınlayan dillerin tipik bir temsilcisi ve morfolojik değişimlerin olmadığı bir dil olarak düşünülmektedir. Ancak günümüzde dilin, kültürün, toplumun ve iletişimin gelişmesiyle başka dillerle etkileşimi özellikle İngilizcenin de etkisiyle, bazı sözcüklerin, sözcük anlamlarını kaybederek değişim gösterdikleri, ek biçimbirimi olarak ortaya çıktıkları görülmektedir.

Son yıllarda Çağdaş Çince araştırmalarında ekler, dikkat çeken, karmaşık ve birçok farklı görüşün bulunduğu önemli bir konu olmuştur. Huang Borong ve Liao Xudong (2010) *Çağdaş Çince* kitabında Çince kök ve eki şu şekilde tanımlamıştır:

¹ İm: Çince karakterlere im de denmektedir.

Sözcük oluşturabilen biçimbirim ile yeri sabit olmayan biçimbirim kök olarak adlandırılır. Kök, sözcüğün temel anlamını yüklenendir. Tek başına sözcük oluşturamayan biçimbirim başka biçimbirimle birleşerek sözcük oluşturduğunda, sözcük içindeki yeri sabit olmakta ve sadece bazı ek anlamlar ifade etmektedir. Bu tür biçimbirimler Çince ek olarak adlandırılırlar. Yeri sabit tek başına sözcük oluşturamayan ek biçimbirimler, mutlaka kökün önüne, sonuna ya da ortaya eklenir ve ek anlam ifade ederek dilbilgisel işlev üstlenirler. Çince ön ek, son ek ve iç ek bulunmaktadır. Ancak Çincedeki iç ek tartışmalıdır. Örneğin [húlihútú: kafası karışık] 糊里糊涂'daki [li] 里 iç ektir (s. 218).

Tang Zhixiang, eklerin ortak özelliklerini, sözcük anlamını yitirmesi, eklenebilme özelliğinin olması, sözcük türetebilirliğinin ve yerinin sabit olması, analogik özelliğinin ve türetilen sözcüklerin çoğunlukla iki heceli olması, üç heceli ve daha fazla hecelilerin az olduğu (Tang, 2001, s. 150-151) şeklinde açıklamaktadır. Çağdaş Çince ekler, genellikle ek ve yarı ek (ekimsi) olarak ikiye ayrılır. Tang Zhixiang ise ekleri, asıl (tam) ek², yarı ek (ekimsi)³ ve ek özelliği taşıyan ekimsiler⁴ (2001, s. 149) olmak üzere üçe ayırmıştır. Bu ayrımlarda ek biçimbirimlerin sözcük anlamlarını yitirerek dilbilgiselleşme dereceleri belirleyici bir önem taşımaktadır. Çağdaş Çincedeki ekleri üçe ayırmak da sorunları tam olarak ortadan kaldırmamaktadır. Çünkü *sözcüğün dilbilgiselleşmesinin standart bir ölçütü yoktur. Özellikle anlamsal olarak yarı sözcük anlamının olması yarı dilbilgiselleşmesinin sınırlarına karar vermek zordur* (Feng, 2004, s.86). Bazı biçimbirimlerin sözcük anlamlarını yitirip yitirmemesi, dilbilgiselleşme derecesinin nasıl olduğu, hangilerinin asıl, hangilerinin yarı ek olduğu gibi sorular Çincenin ek araştırmalarında karşılaştığımız hâlâ tam anlamıyla çözülememiş ve tartışılan en önemli konulardır.

"Türkiye'deki alanyazına bakıldığında Çincenin ekleri üzerine yapılan çalışmaların yok denecek kadar az olduğu görülmektedir"⁵. Bu çalışmada, Tang Zhixiang'ın ekleri asıl ek, yarı ek ve ekleşme özelliği taşıyanlar olmak üzere üçe ayırdığı görüş temel alınarak, Çağdaş Çince sık karşımıza çıkan 6 asıl ek, 4 yarı ek ile 3 ekleşme eğilimde olan toplam 13 biçimbirimin anlamsal özellikleri ve işlevleri incelenmiştir.

1. ASIL EKLER (TAM EKLER)

Asıl eklerde, ek biçimbirimin sözcük anlamı yok olmuş ve bütünüyle dilbilgiselleşmiştir. Bir başka deyişle ek görevindeki biçimbirim, sözcük anlamında, bir anlambirimciğine ayrılamaz. Asıl

² Çincesi chún cízhù (纯词缀) 'dır. Bu çalışmada bu terimin Türkçeye "asıl ek" ya da "tam ek" şeklinde çevrilmesi uygun görülmüştür.

³ Çincesi zhǔn cízhù (准词缀) 'dır. Bu çalışmada bu terimin Türkçeye "yarı ek" ya da "ekimsi" şeklinde çevrilmesi uygun görülmüştür.

⁴ Tang Zhixiang, burada (lèi cízhù) 类词缀 terimini kullanmıştır. Aslında bu terim günümüzde birçok Çinli dilci tarafından İngilizcesi quasi-affix olarak kabul edilen terimdir, yani Türkçeye yarı ek ya da ekimsi olarak çevrilen terimdir. Tang Zhixiang zhǔn cízhù (准词缀) terimini, quasi-affix terimi olarak kullanmaktadır. Bu nedenle bu çalışmada (lèi cízhù) 类词缀 terimini Tang Zhixiang'ın açıklamaları doğrultusunda "ek özelliği taşıyan ekimsi" olarak çevirmeyi uygun gördük.

⁵ Ulusal Tez Merkezi ve Dergipark internet sitelerinde yer alan çalışmalar. Unudulmazbaş, Feyza (2016), Çağdaş Çincenin Ek Sistemi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi; Ma, Lijiana (2016), Çince ve Türkçede İsimlerin Biçimbilimsel Karşılaştırılması, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi ile Azertürk, Semine İmge (2012), Laoqida Yan Jie Kitabındaki "Men", "Jia" Eklerinin Kullanımı Doğrultusunda Ekin Tanımı Üzerine Bir Değerlendirme, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 1(32), 261-270, Mao Li ve Yang Yanping'in Hunan Birinci Normal Üniversitesi Dergisi, Ekim 2009, Cilt 9 Sayı 5'te yayımlanan makalenin çevirisidir.

ekler, eklendiği kökün anlamıyla birleşerek sözcüğün anlamını oluşturur (Tang, 2001, s. 150; Feng, 2004, s. 86). Örneğin:

[Ā] 阿: Tek başına sözcük anlamı yoktur. Verilen örneklerde ön ek işlevi görmektedir. [āgōng: eş, koca] 阿公; [āpó: kayınvalide] 阿婆; [ādiē: baba] 阿爹; [ābà: baba] 阿爸; [āyí: teyze] 阿姨; [āgē: ağabey] 阿哥; [āmèi: küçük kızkardeş] 阿妹; [Ā Qiáng: soyadların önünde kullanılır] 阿强.

[Dì] 第: Tek başına sözcük anlamı yoktur. Örneklerde ön ek işlevi görmektedir. Asıl sayıların önüne gelerek, bir şeyin diziliş sırasını bildirir. [dì yī: birinci] 第一; [dì èr: ikinci] 第二; [dì sān: üçüncü] 第三; [dì sì: dördüncü] 第四.

[Lǎo] 老: [Lǎo]老'ın, yaşlı, eski, uzun zamandır, her zaman, hep gibi sözcük anlamları vardır. Örneklerde ise bu anlamları içermemekte ve ön ek görevindedir. [lǎogōng: eş, koca] 老公; [lǎodà: ailedeki ilk çocuk] 老大; [lǎoxiōng: ahbap, arkadaş, ağabey] 老兄; [lǎoshī: öğretmen] 老师; [lǎoxiāng: hemşehri] 老乡; [lǎobǎixìng: halk] 老百姓; [lǎohū: kaplan] 老虎; [lǎoyīng: kartal] 老鹰; [lǎoshǔ: fare] 老鼠.

[Zi] 子: [Zi]子, 3. tonda okunduğunda oğul, çocuk, evlat, tohum, çekirdek anlamlarını içerir. Genelde “nötr tonda”⁶ okunduğunda ise sözcük anlamı yoktur. Aşağıdaki örneklerde son ek işlevi görmektedir. [fángzi: ev, bina, oda] 房子; [yǐzi: sandalye] 椅子; [jīnzi: altın] 金子; [jìngzi: ayna] 镜子; [qúnzi: etek] 裙子; [kùzi: pantolon] 裤子; [shīzi: aslan] 狮子; [chóngzi: böcek] 虫子; [qiāzi: toka, ataç, kışkaç] 卡子; [kòuzi: düğme] 扣子; [shuāzi: fırça] 刷子; [gàizi: kapak] 盖子; [dòuzi: küçük fasulye] 豆子; [hángzi: sevilmeyen kişi ya da şeyler] 行子; [piànzi: dolandırıcı, sahtekar] 骗子.

[Ér] 儿: Oğul, çocuk, genç (çoğunlukla genç erkekler için) gibi anlamları vardır. Örneklerde ise bu anlamları içermemekte ve son ek işlevi görmektedir. Örneğin [huār: çiçek] 花儿; [yānr: sigara] 烟儿; [yúr: balık] 鱼儿; [niǎor: küçük kuş] 鸟儿; [māor: kedi yavrusu] 猫儿; [píngr küçük şiş] 瓶儿; [yǐngr: gölge] 影儿; [shéng: ip] 绳儿; [jìnr: güç, kuvvet, mod, ruh hali] 劲儿; [kòngr: boş zaman] 空儿; [zhàor: kılıf, örtü, koruyucu kılıf] 罩儿; [xìnr: mesaj] 信儿; [pír: kabuk, deri, sargı, ambalaj malzemesi] 皮儿; [yǎnr: küçük delik] 眼儿; [bǎobèir: (küçük çocuklar yada bebekler için) sevgi sözü bebek, sevgili] 宝贝儿.

[Ér] 儿, bazı fiillerin son eki olarak da kullanılmaktadır. Örneğin: [wánr: oynamak, eğlenmek] 玩儿; [huǒr: kızmak, sinirlenmek] 火儿. Çince ve kuzey lehçelerinde [ér] 儿 son eki, kendi başına bir hece oluşturamaz, ancak önündeki hecenin sonuna eklenerek [ér] 儿 ulamasına⁷ dönüşür (Xiandai Hanyu Cidian, 1999, s. 331).

[Tóu] 头: 2. tonda okunduğunda kafa, baş, saç, zirve, ilk, önce, bir, başlıca, önde olan, yol gösteren gibi anlamları vardır. Örneklerde ise nötr tondadır. Nötr tonda kullanıldığında, sözcük anlamlarını içermemekte, son ek işlevi görmektedir. [mùtou: tahta, odun] 木头; [shítou: taş, kaya] 石头; [tiántou: tatlı lezzet, yarar, fayda] 甜头; [ritou: gün, güneş] 日头; [gùtou: kemik, huy, karakter] 骨头; [zhǎotou: para üstü] 找头; [pàntou: olma ihtimali yüksek] 盼头; [kàotou: destek olan kimse, destekçi, arka çıkan] 靠头; [hòutou: arka, arka tarafta] 后头; [càntou: ödle, zayıf ve beceriksiz] 孬头; [duìtou: düşman, rakip] 对头.

⁶ Çince bazı seslerin hafif ve kısa okunmasına nötr ton ya da 5. ton denir.

⁷ [ér] 儿 ulaması dil yuvarlatılarak telaffuz edilir. Telaffuzda dikkat edilmesi gereken dili fazla geç yuvarlatmamaktır, aksi takdirde iki ayrı hece gibi telaffuz edilir ve kulağa garip gelir (Azertürk, 2002, s. 55).

Çağdaş Çince'de, en sık kullanılan geleneksel [asıl] ekler, “[zi] 子, [tóu] 头, [ér] 儿, [lǎo] 老, [ā] 阿, [dì] 第”dır. Bu ekler, “Eski Çince veya Orta Çince döneminde”⁸ ön ek ve son ek olarak kullanılmaya başlanmışlardır. Onların oluşumlarının ve evrimlerinin tarihsel süreci eklerin gelişimine temel oluşturmuştur diyebiliriz (Guo, 2004, s. 50). Çince'de eklerin kökeninin iki kaynağı olduğu söylenebilir; biri Eski Çince döneminden beri var olan Çincenin kendi iç yapısında gelişen ekler; diğeri ise oluşum sürecinde yabancı dillerden etkilenen eklerdir (Ren, 2009, s. 27). Yukarıda incelediğimiz bu 6 ek biçimbirim, çok eski dönemlerden beri kullanılan ve Çağdaş Çince'de de bilinen, kabul edilen *asıl eklerdir. Bu eklerin ortak özelliği, sözcük içinde bir anlambirimciği oluşturmamalarıdır. Sözcük kökünün anlambirimciği ile birleşerek anlamsal bir yapı meydana getirirler ve sözcük yapımında yerleri sabittir. Asıl ekler, sözcükte dilbilgisel anlam, duygu değeri ve deyişsel özellikler ifade ederler* (Tang, 2001, s. 150-151; Feng, 2004, s. 86). Örneğin: [yǐzi: sandalye] 椅子, [yǐngr: gölge] 影儿 ve [shítou: taş, kaya] 石头'daki [zi] 子, [ér] 儿 ve [tou] 头 eklerinin anlamı yoktur. Bu sözcüklerin anlamları, kök olan [yǐ: sandalye] 椅, [yǐng: gölge] 影, [shí: taş, kaya] 石'nin anlamlarını taşımaktadır. Yani bu örneklerde bu ekler, sözcüğe yeni bir anlam katmamış ve anlam değişikliğine neden olmamıştır. [Zi] 子, [ér] 儿, [tou] 头 bu üç ek sık karşılaşılan isim yapan eklerdir (Tang, 2001, s. 151). Sözcük türü bakımından isim olmayan sözcükleri de isim yapabilirler. [Kòu: ilikleme] 扣, [zhào: örtmek, kaplamak] 罩, [kào: yaslanmak, dayanmak, -e güvenmek] 靠 aslında fiildir. Sırası ile [zi] 子 eki [kòu'ya] 扣, [ér] 儿 eki [zhào'a] 罩 ve [tou] 头 eki [kào] 靠 fiilinin sonuna eklenerek fiilden isim yapan ek görevini görmüştür. *Genelde, [ér] 儿, küçük sevimli, yakınlık ve sevgi ifade eden methedici, olumlu, iyi anlamlı köklere eklenme eğilimindedir. [Zi] 子 ve [tou] 头 ise, genelde nefret edileni, sevilmeyeni ifade eden aşağılayıcı, küçümseyen olumsuz kötü anlamlı köklere eklenme eğilimindedir* (Zhu, 1982, s. 89). Ayrıca [zi] 子 ve [ér] 儿 küçültme eki olarak da kullanılmaktadır. Örneğin: [chóngzi: küçük böcek] 虫子; [dòuzi: küçük fasulye] 豆子; [niǎor: küçük kuş] 鸟儿; [pínggr küçük şişe] 瓶儿 (Dong, 2005: 37; Lei, 2015: 25'den akt. Ma, 2016, 68).

Lü Shuxiang, [zi] 子 ekinin sözcük ve sesbilgisi üzerindeki önemli işlevini aşağıdaki gibi açıklamıştır.

Birçok durumda, tek heceli sözcükler sadece bir hece eklendikten sonra cümle bileşeni ya da tek üyeli cümle olarak kullanılabilirler. Eklenen hece genellikle bir ektir. Çince bir isim “tek heceli” bir isim ise, çoğunlukla son ek [zi] 子, ikinci hece olarak eklenerek çift yani iki heceli isim oluşturulur. Ancak çok az sayıda tek heceli Çince isimlerde, isim yapan son ek [zi] 子 bulunmaz. Örneğin [shǒu] 手 el sözcüğünde yoktur, bu bir istisnadır (akt. Li, 2003, s. 31-32).

[Ér] 儿 eki de [zi] 子 eki gibi birçok tek heceli sözcüğe eklenerek onları çift heceli sözcüğe dönüştürmüştür (Meng, 2009, s. 87; Cao, 2004, s. 49). Bunlar aynı zamanda Çince'de sözcüğün tek heceden çift ya da çok heceli yöne doğru gelişmiş olduğunun göstergesidir.

Ön ek “[lǎo] 老, eş, koca; ailedeki ilk çocuk; ahbap, arkadaş, ağabey; hemşehri ve halk gibi sözcüklerde yakınlığı, samimiyeti; öğretmende saygıyı; kaplanda korkulanı, çekinileni; farede korkulanı, pisliği; kartalda da hainliği, entrikayı çağrıştıracı duygu değeri ifade eder (Zhou, 2002, s.

⁸ Eski Çince M.Ö. 16. yüzyıl ile M.S. 3. yüzyıllar arasındaki dönemi içermektedir. Orta Çince dönemi de M.S. 3. yüzyıl ile 14. yüzyıllar arasında kullanılan Çince'dir.

21-22). [Ā] 阿 ön eki de, birini adlandırmada, seslenmede, çağırmada bir hitap şekli olarak kullanılır. Eklendiği isimlere yakınlık ve samimiyet hissi verir (Fu, 2014, s. 124).

Ayrıca [ā] 阿, [zi] 子, [ér] 儿, [tou] 头 gibi eklerin oluşturduğu sözcüklerin konuşma diline yönelik deyişsel nitelikleri oldukça baskındır. Eklerin, dilbilgisel anlamı, duygu değeri ve deyişsel işlevleri olsa da ek biçimbirimlerin hiçbiri bağımsız bir anlam oluşturamaz. Ancak sözcüğün kökünün anlamıyla beraber sözcüğün anlamını meydana getirir (Feng, 2004, s. 86).

2. YARI EKLER (EKİMSİ)

Yarı eklerin sözcük anlamları, belli bir dereceye kadar dilbilgiselleşmiştir. Fakat asıl eklerde olduğu gibi tam anlamıyla dilbilgiselleşme gerçekleşmemiştir. Genellikle yarı gerçek anlam taşıyan, yarı dilbilgiselleşmiş olarak bilinen eklerdir (Tang, 2001, s. 154). Belli bir anlam derecesini korumasına rağmen, anlamsal bir yapı oluşturmak için doğal olarak sözcük kökü ile birleşirler. Ancak yarı eklerin anlamları çoğunlukla genel ve soyuttur (Feng, 2004, s. 86).

[Yuán] 员: Bir grup ya da kuruluşun üyesi veya belirli bir işle uğraşan kişi anlamına gelir. [Dǎngyuán: parti üyesi] 党员; [zhíyuán: ofis çalışanı, personel, memur] 职员; [yǎnyuán: erkek ya da kadın oyuncu, sanatçı] 演员; [yàoyuán: önemli memur, önemli yetkili] 要员; [wěiyuán: komite üyesi] 委员; [shòupiàoyuán: bilet satan görevli, biletçi] 售票员; [shòuhuòyuán: satış elemanı, tezgahlar] 售货员; [yùndòngyuán: sporcu] 运动员.

[Shì] 士: Bilgili, okumuş, tahsilli kişi, özel bir alanda yetiştirilmiş kişi, kişiyi öven ve saygılı bir şekilde ifade eden hitap tarzı. [xuéshì: üniversite mezunu] 学士; [shuòshì: yüksek lisans mezunu] 硕士; [bóshì: doktora mezunu] 博士; [yuànshì: akademisyen] 院士; [hùshi: hemşire] 护士; [nǚshì: hanımefendi (saygı belirtir)] 女士; [lièshì: şehit] 烈士.

[Shǒu] 手: El, elle almak, tutmak gibi sözlük anlamları vardır. Yarı ek olarak belirli bir alandaki işi iyi yapan kişi anlamına gelir. [Gēshǒu: şarkıcı] 歌手; [shuǐshǒu: denizci] 水手; [xuǎnshǒu: yarışmacı] 选手; [kuàishǒu: eli çabuk, hızlı iş yapan kimse] 快手; [lǐshǒu: tecrübeli olan kişi, uzman, usta] 里手; [hǎoshǒu: bir işin ehli, erbabı, uzman kişi] 好手; [zhùshǒu: yardımcı, asistan] 助手

[Huà] 化: Belli bir niteliğe veya duruma dönüşümü, değişimi ifade eder. [Lǜhuà: yeşillendirmek, ağaçlandırmak] 绿化; [měihuà: güzelleştirmek] 美化; [chǒuhuà: çirkinleştirmek, kötülemek, lekelemek] 丑化; [èhuà: kötüleşmek, kötüye gitmek] 恶化; [qiáng huà: güçlendirmek, kuvvetlendirmek] 强化; [gōngyè huà: sanayileşmek, sanayileştirmek] 工业化; [xiàndài huà: modern, çağdaş, modernleştirmek, modernleşmek] 现代化; [chéngshì huà: kentleşme, şehirleşmek] 城市化.

Çağdaş Çince'de yarı ek kavramı çok tartışmalı bir konudur, bazı dilbilimciler bu tür ekleri, asıl tam ek olarak kabul etmekte, büyük bir çoğunluğu ise yarı ek olduğunu savunmaktadır. Bu çalışmada bu kısımdaki ekler, Tang, Zhixiang'ın ekler hakkındaki görüşü temel alınarak yarı ek olarak incelenmiştir. [Yuán] 员, [shì] 士, [shǒu] 手 bu üç biçimbirim, bağımsız bir biçimbirim olan, anlamı "insan, kişi olan [rén] 人"ı genelleştirerek soyut bir biçimde anlatır. Bu biçimbirimlerin sözcüklere verdiği "insan, kişi" anlamı açık ve nettir. *Yarı ekler sözcük kökleriyle birleşerek anlamsal bir yapı oluşturmuştur* (Feng, 2004, s. 87). [Huà] 化 yarı ek olarak "değişen ve gelişen bir niteliği olan, durum ya da eğilim gibi anlamlar içerir. Bu sözcüklerin anlamı 'dönüşüm' anlamı ile yakından ilgilidir ve aynı zamanda 'belirli bir dereceye veya duruma ulaşma' anlamını da içerir (Li, 2011, s.

35). [Huà] 化, fiil, sıfat, az sayıda da isim oluşturabilen bir yarı ektir (Qin, 2002, s. 49). Yarı ekler, köklerle belirli bir anlamsal ilişki oluşturmuş genel ve soyut anlam kazanmışlardır. Bu nedenle, asıl eklerden farklıdır.

Yarı ekler, bir anlama sahip olmalarına rağmen, korudukları anlam, hiç şüphesiz gerçek anlamlarından uzaklaşmıştır. Temelde bunu iki yönden açıklayabiliriz.

1. Anlam, gerçek anlamından ayrılarak, genel ve soyut olma eğilimindedir. Burada söz edilen gerçek anlam, biçimbirim asıl anlamına işaret etmez. Çünkü Çincenin sözcük varlığı, uzun bir gelişim ve değişim sürecinden geçtiğinden asıl anlamını koruyanlar çok değildir. Gerçek anlam denilen, Çağdaş Çince'deki her bir biçimbirimin yaygın sık kullanılan anlamıdır. Yaygın sık kullanılan anlam bir tane olmak zorunda değildir, birden fazla da olabilir (Feng, 2004, s. 87).

Örneğin: [Huà] 化'nın yaygın sık kullanılan anlamları: değişmek, erimek, sindirmek ve yanlış yola sapmış insanı ikna ederek doğru yola çevirmek (Xiandai Hanyu Cidian, 1999, s. 543) olmak üzere birden fazladır.

Anlambirimcikler gerçek anlamından uzaklaşarak yarı ek olarak kullanıldıklarında, onların anlamları yaygın sık kullanılan anlamlardan biri değildir ve bu biçimbirimler artık yaygın sık kullanılan anlamla açıklanamaz. Yarı eklerin anlamı gerçek anlamlarından ayrılmış olsalar bile, gerçek anlamlarından tamamen uzaklaşıp, yeni bir anlam üstlenmemiş yaygın sık kullanılan anlam temelinde genelleşerek anlam genişlemesine uğramış ve daha soyut bir anlam kazanmıştır. Bu soyut anlamdaki biçimbirim yarı ek olarak bir grup sözcükle birlikte kullanılarak ortak bir anlam ifade eder. Örneğin yarı ek olarak kullanılan [shǒu] 手'nun genel ve soyut anlamı "belirli bir alandaki işi iyi yapan, usta olan kişidir." [Shǒu] 手, sözcüğe eklendiğinde bu ortak anlamı verir (Chen, 2008, s. 21-22).

2. Anlamsal olarak bağımsız değildir. Burada söz edilen "bağımsız değildir" ifadesi, özgürce bağımsızca kullanılmadığı ve yine serbestçe diğer sözcüklerle birleştirilmediği anlamındadır. "Bağımsız değildir" ifadesi, yarı ek olarak kullanılan biçimbirimlerin diğer biçimbirimlerle ya da sözcüklerle birleştirilemeyeceği anlamına da gelmez (Feng, 2004, s. 87).

Bu biçimbirimler sadece yarı ek olarak kullanıldığında, ancak bu şekilde genel, soyut ve eklendiği sözcüklerde ortak bir anlama sahip olurlar.

[Tán] 坛'ın asıl anlamı "toprakta taşta yapılmış platform, sahnedir." Örneğin [çiçek tarhu, çiçeklik huātán] 花坛; [sunak jītán] 祭坛 gibi. Daha sonra anlam genişlemesine uğrayarak "edebiyat sanat dünyası ya da spor dünyası" anlamlarında kullanılmaya başlanmıştır. Örneğin [wéntán: edebiyat dünyası] 文坛; [shītán: şiir dünyası] 诗坛; [tītán: spor dünyası] 体坛 gibi. Fakat şimdi edebiyat, sanat, spor dünyası anlamları dışında, [kētán: bilimsel ve teknolojik çevreler] 科坛; [jiàotán: eğitim çevreleri] 教坛; [táotán: çömlükçilik alanı] 陶坛 ve [yāntán: sigara içme alanı] 烟坛 anlamlarında kullanılarak "belirli bir alan, saha" anlamında tekrar bir anlam genişlemesine uğramış böylece daha geniş bir kapsam içeriğine sahip olarak yarı ek haline dönüşmüştür (Tang, 2001, s. 159).

[Tán] 坛, "belirli bir alan, saha" anlamında olabilmesi için yarı ek olarak başka bir bağımsız biçimbirime eklenmelidir. Aksi takdirde [tán] 坛, "belirli bir alan, saha" anlamına gelmez.

3. EK ÖZELLİĞİ TAŞIYAN EKİMSİLER

Toplumun hızla gelişmesiyle birlikte, ekleşme eğilimi gösteren birçok biçimbirim ortaya çıkmıştır. *Ekleşme eğilimdeki biçimbirimler anlamsal bakımdan dilbilgiselleşmemiştir* (Tang, 2001, s. 160). Bu durumdaki biçimbirimler, sık kullanılan kendi sözcük anlamlarını bütünüyle korurlar, eklendiği sözcükteki anlamsal ilişki de çok açıktır (Feng, 2004, s. 87).

[Chāo] 超: Tek başına bağımsızca kullanılan gerçek sözcük anlamı olan köktür, geçmek, aşmak, sollamak, belli bir alanın kapsamın dışında, süper, ekstra, -üstü gibi anlamlar içermektedir. [chāorén: süpermen, insanüstü] 超人; [chāocháng: olağanüstü] 超常; [chāozìrán: doğaüstü] 超自然; [chāogāosù: ultra yüksek hız, hiper hız] 超高速; [chāoyīnsù: süperonik hız, seston hızlı] 超音速; [chāoxiànré: gerçeküstü] 超现实; [chāoháohuá: süper lüks] 超豪华

[Zhàn] 站 : Tek başına bağımsızca kullanılan gerçek sözcük anlamı olan bir köktür, ayakta durmak, durmak; durak gibi anlamları vardır. [jiāyóuzhàn: benzin istasyonu, akaryakıt istasyonu] 加油站; [tàikōngzhàn: uzay istasyonu] 太空站; [qìchēzhàn: otobüs durağı] 汽车站; [huǒchēzhàn: tren istasyonu, gar] 火车站; [zhōng diǎn zhàn: son durak] 终点站; [biàndiànzhàn: trafo istasyonu] 变电站; [qìxiàngzhàn: meteoroloji istasyonu] 气象站.

[Chē] 车: Tek başına bağımsızca kullanılan gerçek sözcük anlamı olan bir köktür, araba, araç, taşıt anlamındadır. [jūnchē: askeri araç] 军车; [zìxíngchē: bisiklet] 自行车; [mótuōchē: motosiklet] 摩托车; [sānlúnchē: üç tekerlekli taşıma aracı] 三轮车; [chūzūchē: taksi] 出租车; [jiùhuǒchē: itfaiye arabası] 救火车; [jiùhùchē: ambulans] 救护车.

Bazı araştırmacılar bu biçimbirimlerin anlamsal olarak kısmen dilbilgiselleştiğini düşünmektedirler ve bu nedenle “yarı ek” sınıfına koyarlar. Ancak bu biçimbirimler, genel olarak ekler gibi dilbilgisel özelliklere sahip olsalar da asıl ekler ve yarı eklerde olduğu şekilde anlamsal olarak tam ya da yarıda olsa dilbilgiselleşmemişler ve özgün [gerçek, sözlük] anlamlarından ayrılmamışlardır (Feng, 2004, s. 87).

“[chāo]超, [zhàn] 站, [chē]车” diğer biçimbirimlerle kullanıldıklarında anlam olarak günümüzde sık kullanılan sözcük anlamlarını korumaktadırlar ve anlamsal açıdan da bağımsızdırlar. Yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere, bu biçimbirimler anlam bakımından bağımsız, tek başına serbestçe kullanılabilir ve anlamsal olarak da dilbilgiselleşmemişlerdir.

Çağdaş Çincede sözcük yapım yeteneği çok güçlü olan birçok biçimbirim ve sözcük vardır. Bu sözcüklerin her biri geniş bir sözcük dizisi oluşturabilir. Aynı zamanda eklerin bazı özelliklerine de sahip olabilirler (Feng, 2004, s.88). Onları yarı eklerden ayıran en önemli fark anlamsal açıdan dilbilgiselleşmemiş olmalarıdır. Bu yüzden “yarı ek” olarak sınıflandırılmazlar. Fakat zaman içinde dilbilgiselleşerek ekleşme eğilimi gösterebilecekleri de göz ardı edilmemelidir.

SONUÇ

Sonuç olarak, Çincede önemli dilbilgisi olgusu olarak ekler çok eski zamanlardan beri var olmuştur. Çincede ekle sözcük türetme yöntemi, sözcük yapımının vazgeçilmez bir parçasıdır. Toplumun gelişmesiyle ve Çincenin başka dillerle olan etkileşimiyle birlikte önemi de günden güne artmakta ve artık sözcük yapımında sık başvurulan yöntemlerden biri olarak karşımıza çıktığını söyleyebiliriz. Çağdaş Çincede ekler, ek ve yarı ek olarak ikiye ya da asıl ek, yarı ek ve ek özelliği taşıyan ekimsiler olarak üçe de ayrılrsa, en önemlisi sözcük anlamının dilbilgiselleşme derecesidir.

Çincede ekler temelde anlam bakımından dilbilgiselleşme derecesine göre sınıflandırılmışlardır. Tam da bu noktada farklı görüşler ortaya çıkmaktadır. Ek araştırmalarındaki birçok tartışma da bu noktadan kaynaklanmaktadır. Çünkü sözcüğün dilbilgiselleşme derecesi için bir standart oluşturulması mümkün olmadığından araştırmacılar eklerin hangisinin gerçekten ek, yarı ek olduğu ya da olmadığı konusunda farklı görüş ve yorumlar ileri sürmektedirler. Bu farklı görüş ve yorumlar, tartışmalı olan ek biçimbirimlerin gelişimlerini tamamlayarak tamamen dilbilgiselleştikleri zaman son bulabilir.

Çince daha önce de belirttiğimiz gibi kendisi dışındaki faktörlere bağlı olarak sürekli bir gelişim ve değişim içindedir. Bu, ekleşme eğilimini ve bu yöndeki artışın nedenini de açıklar. Toplumun gelişmesi ve küreselleşmeyle birlikte, Çincenin sözcük varlığı da artmaya devam etmektedir. Buna bağlı olarak ekleşme de sözcük yapım yeteneğini güçlendirmektedir.

Çincede ekler Batı dillerinden farklı özellikler gösterir. Gelişimi düzenli kurallar içinde olmayan ekleşme eğilimindeki Çincede her ekin kaynağı ve özellikleri farklıdır. Bu nedenle eklerin özelliklerini genellemek de zordur. Çincede ekler incelenirken şu iki noktayı unutmamak gerekir. Birincisi bir biçimbirim bir ek olarak kabul edildiyse, bu ek biçimbirimin herhangi bir sözcükte de bir ek olduğunu düşünmek yanlış olur. Kök biçimbirim olarak da karşımıza çıkabilir. İkincisi sözcük oluşturma yeteneği güçlü ve geniş bir sözcük dizisi oluşturan biçimbirimleri ya da sözcükleri, ek olarak kabul etmek de doğru olmaz, bu tür biçimbirimlerin ve sözcüklerin anlamsal olarak gerçekten dilbilgiselleşmiş olup olmadığı dikkatlice incelendikten sonra ek mi, yarı ek mi yoksa kök mü olduğuna karar verilmelidir.

KAYNAKÇA

- Aksan, Doğan (2000). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 439.
- Azertürk, Semine İmge (2002). *Çince Öğretim Yöntemleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Azertürk, Semine İmge (2016). "Ses Bilgisi" *Çin Dili*. (Gürhan Kırilen Ed.). Ankara: Gece Kitaplığı.
- Cao, Yuexiang (2004). *Xiandai Hanyu "V+Zi/Er/Tou" Jiegou De Duo Jiaodu Kaocha*. Yayımlanmamış Doktora Lisans Tezi. Hunan: Hunan Shifan Daxue.
- Chen Ting (2008). *Xiandai Hanyu Cigen De Cizhui Hua Qingxiang Yanjiu*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Tianjing: Tianjing Shifan Daxue.
- Feng, Pengcheng (2004). "Hanyu Cizhui De Yuyi Fenxi". *Yuwen Xue Kan*, sayı 2: 86-88.
- Fu Ruomei (2014). "Hanyu Cizhui Yu Gou Ci". *Humaniora*, cilt 5 sayı 1: 122-127.
- Guo Zuofei (2004). "Hanyu Cizhui Xingcheng De Lishi Kaocha ___ Yi 'Lao, A, Zi, Er' Wéi Li". *Neimenggu Minzu Daxue Xuebao (Shehui Kexue Ban)*, cilt 30 sayı 6: 50-56.
- Huang, Borong ve Liao, Xudong (2010). *Xiandai Hanyu*. Beijing: Gaodeng Jiaoyu Chubanshe. [SEP]
- Li, Gang (2011). *Xiandai Hanyu Lei Cizhui "Fei, Zhun, Xing, Hua, Jia" De Fa Zhan Yanbian Yu Tedian*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Beijing: Shōudū Shifàn Dàxué.
- Li, Qi (2003). *Xiandai Hanyu Mingci Houzhui "Zi" De Yongfa Tanxi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Henan: Henan Daxue.

- Ma, Lijiana (2016). *Çince ve Türkçede İsimlerin Biçimsel Karşılaştırılması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Meng, Lingmei (2009). "‘Er’ Houzhui De Fa Zhan". *Yuwen Xue Kan*, sayı 8: 85-87.
- Qin, Linfeng (2002). "Shi Lun Houzhui ‘Hua’". *Fuyang Shifan Xueyuan Xuebao (Shehui Kexue Ban)*, sayı 3: 49-50.
- Ren, Chunjiao vd. (2009). "Shi Lun Xiandai Hanyu Cizhui De Laiyuan". *Qingnian Wenxue Jia*, sayı 24: 27.
- Tang, Zhixiang (2001). *Dangdai Hanyu Ciyu De Gong Shi Zhuangkuang Ji Qi Shanbian: 90 Niandai Zhongguo Daji, Xianggang, Taiwan Hanyu Ciyu Xianzhuang Yanjiu*. Shanghai: Fudan Daxue Chubanshe.
- Yan, Xiaowen (2021). "Xiandai Hanyu Cizhui Hua Xianxiang Chutan". *Xibu Xue Kan*, sayı 136: 151-154.
- Zhongguo Shehui Kexueyuan Yuyan Yanjiusuo (1999). *Xiandai Hanyu Cidian*. Beijing: Gao Wu Yin Shuguan, Chuban.
- Zhou, Yuanlin (2002). "Qianzhui ‘Lao’ Ji Qi Suo Goucheng Mingci De Yuyi Secai". *Xiuci Xuexi*, sayı 1: 21-22.
- Zhu, Maohan (1982). Mingci Houzhui "Zi", "Er", "Tou". *Anhui Shi Da Xuebao (Zhexue Shehui Kexue Ban)*, sayı 1: 89-97.

FEMİNİST EDEBİYAT KURAMI BAĞLAMINDA

GÜLTEN AKIN ŞİİRİ

GÖKAY DURMUŞ

Güncce Yayınları

Berna Akyüz Sizgen

POSTMODERNİZM KAVŞAĞINDA

Selim İleri Romancılığı

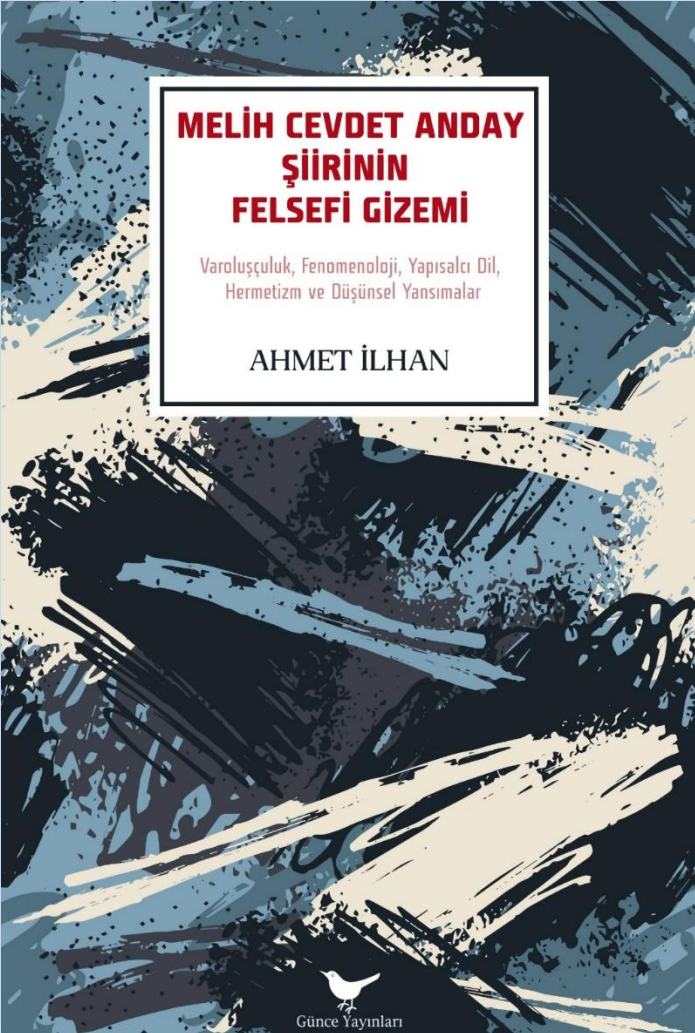

Güncce Yayınları

MELİH CEVDET ANDAY ŞİİRİNİN FELSEFİ GİZEMİ

Varoluşçuluk, Fenomenoloji, Yapısalcı Dil,
Hermetizm ve Düşünsel Yansımalar

AHMET İLHAN

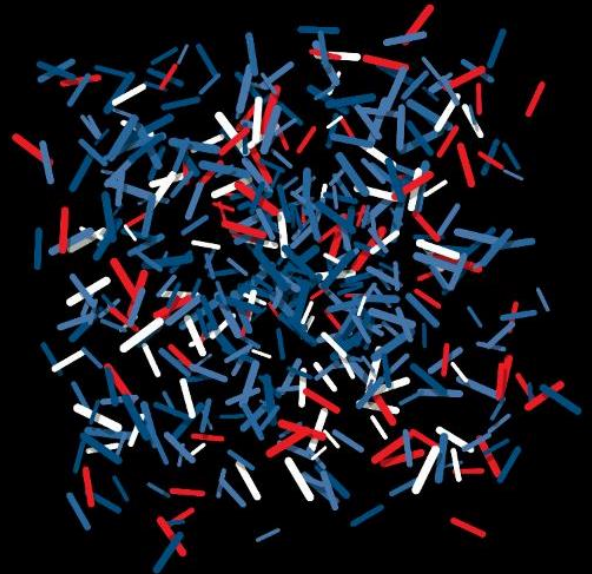

Güncce Yayınları

FRANSIZCA VE TÜRKÇENİN SÖZDİZİMİ

KARŞITSAL VE DAĞILIMSAL BİR ÇÖZÜMLEME

Dr. Yusuf Topaloğlu

Güncce Yayınları